

Особливості умов праці в теплицях (замкнутість споруд, висока інтенсивність застосування пестицидів, комбінування їх дії з іншими хімічними сполуками в умовах високої температури і вологості, використання переважно ручної праці тощо) визначали високий рівень захворюваності з тимчасовою втратою працездатності у робітниць теплиць (у 5,3 рази вище, ніж у жінок, які працювали з пестицидами на відкритому ґрунті і в 10 разів вище, ніж у осіб, які не мали контакту з пестицидами) [9, 23]. Поширеними захворюваннями серед працівниць теплиць були захворювання печінки і жовчовивідних шляхів, рівень яких в 3 рази перевищував відповідний показник у робітниць овочівництва відкритого ґрунту. Крім того, відзначено тенденцію до наростання частоти цих форм патології зі збільшенням стажу роботи в теплицях.

Найбільш суттєвих змін зазнавала активність холінестерази крові, яка, як показали дослідження, була доволі знижена, порівняно з показниками в інших професійних групах і ще більше знижувалася після чергової обробки пестицидами вирощуваних культур. Найнищий рівень активності холінестерази відзначався у робітниць теплиць, які страждали захворюваннями печінки [9, 24].

Захворювання верхніх дихальних шляхів, органів зору, слизових вувли і піхви були в основному також пов'язані з місцевою подразнюючою дією хімічних речовин. До частих форм патології у робітниць теплиць належали дерматози, розвиток яких був зумовлений як впливом пестицидів, так і подразненням і сенсibiliзацією шкіри пилком, соком вирощуваних рослин [8, 55]. Із збільшенням стажу роботи в умовах підвищених концентрацій отрутохімікатів часто спостерігалися порушення менструального циклу і менструацій, мимовільні викидні, передчасні пологи, безплідність. Зазначені ускладнення дітородної функції виникали насамперед у жінок з розладами менструальної функції і обтяженим акушерсько-гінекологічним анамнезом, що мали місце до роботи в теплицях [10, 17].

Як стає зрозуміло з наведеного вище, особливі умови праці в теплицях у поєднанні зі шкідливим впливом пестицидів, які використовувалися в тепличному господарстві, були причиною вкрай високого рівня захворювання серед працівниць цієї галузі сільського господарства. З-поміж найбільш поширених захворювань звертає на себе порушення роботи репродуктивної системи жінок, яке безпосередньо було пов'язане з дією пестицидів.

Таким чином, широка хімізація сільського господарства УРСР в кінці 1950 – 1960-х роках несла в собі загрозу для здоров'я жінки – працівниці сільського господарства. Особливу небезпеку шкідливий вплив пестицидів та мінеральних добрив становив для репродуктивної системи жіночого організму. Отрутохімікати часто ставали причиною таких ускладнень дітородної функції, як порушення менструального циклу, викидні, передчасні пологи та безпліддя. Насамперед це стосувалося працівниць галузей рослинництва, як закритого, так і відкритого. У жінок, які працювали в тваринництві і не мали постійного контакту з отрутохімікатами, такі ускладнення зустрічались рідше і мали іншу природу.

І. Буркацкая Е. Н. Гигиена труда при использовании ядохимикатов и минеральных удобрений в сельском хозяйстве / Е. Н. Буркацкая, В. Г. Цанко. – К.: Здоровье,

1977. – 180 с.; Кундиев Ю. И. О возможных последствиях внесения гексахлорана в почву / Ю. И. Кундиев // Гигиена и санитария. – 1965. – № 1. – С. 99–100; Медведь Л. И. Научные исследования по гигиене труда и профпатологии на Украине в 1959–1965 гг. / Медведь Л. И., Кундиев Ю. И., Супоницкий М. Я. // Гигиена труда. – К.: Здоров'я, 1966.

2. Профилактика гинекологических заболеваний и нарушений специфических функций у женщин, занятых в свекловодстве и на животноводческих фермах. – К.: Здоровье, 1983. – 19 с.

3. Влияние метаболизма пестицидов и путей поступления в организм на выраженность кумулятивного действия / Ю. И. Кундиев, Г. А. Войтенко, Г. А. Хохолькова, Л. Г. Александрова // Новые основы современных методов гигиенического нормирования химических веществ в окружающей среде: Матер. Всесоюз. конф. (Москва, 21–22 окт. 1970 г.). – М.: Здоровье, 1971.

4. Гигиена и физиология труда женщин-работниц сельскохозяйственного производства / [Кундиев Ю. И., Навакатикян А. О., Охрименко Г. П., Дуцкая М. А.] // Влияние научно-технического прогресса на изменение характера женского труда в условиях социалистического общества: Тез. докл. Всесоюз. науч.-практ. конф. – Иваново, 1975.

5. Резник Я. Б. Общая гигиена применения ядохимикатов в сельском хозяйстве / Я. Б. Резник. – Кишинев: «Карта Молдовеняскэ». – 1969. – 227 с.

6. Цанко В. Г. Гигиена труда в условиях химизации сельского хозяйства / В. Г. Цанко // Фельдшер и акушерка. – № 10. – 1987.

7. Кундиев Ю. И. Развитие науки гигиены труда в УССР за 50 лет / Ю. И. Кундиев, М. Я. Супоницкий // Гигиена труда. – К.: Здоров'я, 1967.

8. Галенко В. С. Гигиеническая оценка условий труда в пленочных теплицах / В. С. Галенко // Гигиена труда и профзаболевания. – 1974. – № 4.

9. Дорофеев В. Некоторые актуальные вопросы охраны труда женщин в теплицах при применении пестицидов / Дорофеев В., Гавриченко А., Золотникова Г. // Гигиена труда и профзаболевания. – 1981. – № 3.

10. Золотникова Г. И. К вопросу о ранней диагностике и профилактике профпатологии пестицидной природы у тепличниц / Г. И. Золотникова // Гигиена труда и профзаболевания. – 1978. – № 12.

І.А. Скворцова

ВТЕЧА З СЕЛА, МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ ВІННИЦЬКОЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ У 60–80-ТІ РР. ХХ СТ.

Досліджено міграційні процеси у сільських поселеннях Вінницької, Хмельницької областей на завершальному етапі радянського періоду у 1960–1990 рр. Встановлено, що міграція негативно вплинула на демографічні процеси села, спричинила депопуляцію сільського населення.

Ключові слова: міграція, сільські поселення, демографічний процес, соціальна інфраструктура, мотивація праці, депопуляція.

The article investigates processes of migration throughout rural areas of Vinnitska and Khmel'nitska oblasts in the waning years of the soviet period (namely 1960–1990). It was determined that migration had a negative effect on demographic processes in villages and caused decreases in rural population.

Key words: migration, rural areas, a demographic process, social infrastructure, motivation to work, depopulation.

Міграція населення – це соціально-економічний і демографічний стан, що являє собою сукупність

перемішень, здійснюваних людьми, пов'язаних, як правило, зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Розрізняють зовнішню, внутрішню, зворотню і незворотну міграції [1]. Зазначимо, що міграція сільського населення у місто, переміщення робочої сили з сільського господарства в промисловість, будівництво та інші галузі народного господарства є цілком закономірним явищем, об'єктивною необхідністю.

Порушена нами тема знайшла часткове висвітлення історіографії, зокрема, у працях П.П. Панченко [2], І.В. Рибачка [3], О.П. Григоренка [4], С.М. Тимченка і В.М. Кириченка [5], М.М. Кривчика [6], С.С. Падалки [7], І.М. Романюка [8]. Проте на регіональному рівні, а саме на Поділлі та Південно-Східній Волині, обрана для вивчення тема не була предметом вивчення, що і є метою статті.

На початку 60-х рр. XX ст. у сільській місцевості спостерігався надлишок робочої сили. У колгоспах мало місце недовикористання трудових ресурсів. Пересічно в УРСР працездатний колгоспник відпрацював у громадському господарстві 186 людино-днів, тобто на 100 днів менше робітника. Інша ситуація із трудовими ресурсами склалася в промисловості. Тут поряд із збільшенням обсягу виробництва зростала потреба у робочій силі. Щорічна потреба додаткової робочої сили для промисловості, транспорту, будівництва становила 3 млн осіб. Отримати її за рахунок міського населення у той час було неможливо. Джерелом поповнення робочої сили могло бути лише село [9, 40]. Скорочення надлишків робочої сили можливе було лише за рахунок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Ще на початку 60-х рр. економіст-аграрник Й. Пасхвер підрахував, що за рахунок збільшення ефективності трудових ресурсів колгоспів на 1%, можна вивільнити щорічно до 85 тис. працездатних колгоспників, використавши їх працю в інших галузях народного господарства [9, 42]. Проте у зв'язку з низькою мотивацією до високопродуктивної праці у колгоспників у громадському господарстві колгоспів, недостатнім рівнем механізації сільськогосподарського виробництва, незадовільними умовами якісного відновлення робочої сили внаслідок занедбаного стану соціально-побутової інфраструктури у селах міграція у 60–80-ті рр. XX ст. набула масового характеру, стала незворотною і перетворилася фактично у втечу селян у місто.

У 1960–1980-х рр. у селах Вінницької і Хмельницької областей відбулося обвальне скорочення населення. Якщо у 1959 р. у селах Вінницької області проживало 1769 тис. осіб, то у 1970 р. – 1570 тис. осіб, 1979 р. – 1326 тис. осіб, 1989 р. – 1075 тис. осіб; у Хмельницькій області відповідно: 1959 р. – 1301 тис. осіб, 1970 р. – 1184 тис. осіб, 1979 р. – 998 тис. осіб, 1989 р. – 804 тис. осіб [10, 45]. За рівнем скорочення сільського населення у 1960–1980-ті рр. Вінницька область опинилася у складі шести областей УРСР (Кіровоградська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська, Сумська), в яких сільське населення скоротилося майже вдвічі. У 1970–1989 рр. Вінницька область увійшла до складу областей Української РСР, в яких відбулося надмірне зменшення сільського населення, приблизно 1,5–2% за рік. До них у 1970-ті рр. долучилася Хмельницька, Тернопільська, Київська і Житомирська області [10, 45].

Зазначимо, що факторний аналіз зменшення чисельності сільського населення виявив, що головною причиною скорочення трудового потенціалу села є міграційний вплив селян у місто. На частку мігрантів припадало 3/4 скорочення жителів сільської місцевості, зайнятих в сільському господарстві [11, 43]. Міграція зумовила зменшення чисельності працівників, зайнятих у сільському господарстві. Якщо у 1970 р. у сільськогосподарському виробництві Вінницької області було зайнято 458,5 тис. осіб, у 1980 р. – 374,6 тис. осіб, у 1990 р. – 296,6 тис. осіб, у Хмельницькій області відповідно 362,7 тис. осіб, 308,6 тис. осіб, 235,1 тис. осіб. В результаті при потребі забезпеченості сільського господарства робочою силою Вінницької області у 1990 р. – 325,2 тис. осіб, практично було задіяно 247,7 тис. осіб. Нестача становила 77,5 тис. осіб: у Хмельницькій області відповідно 280,4 тис. осіб, 190,2 тис. осіб, 90,2 тис. осіб [12, 121].

За рівнем сальдо міграції (різниця між тими, хто покинув село, та тими, хто приїхав до нього) Вінницька область, а згодом і Хмельницька опинилася з-поміж регіонів, де спостерігався найбільший вплив сільського населення. У 1970 р. сальдо міграції у Вінницькій області становило 26,4 тис. осіб, а у 1975 р. – 30,1 тис. осіб; у Хмельницькій області відповідно 14,0 тис. осіб, 26,6 тис. осіб [13, 142]. У 1978–1982 рр. сальдо міграції у Вінницькій області склало 19,1 тис. осіб, у 1983–1987 рр. – 20,0 тис. осіб. Це був найвищий показник з-поміж 25 областей України, дещо нижчим він був у Хмельницькій області: 1978–1982 рр. – 15,9 тис. осіб, 1983–1987 рр. – 16,9 тис. осіб [10, 45]. Отже, нами встановлено, що протягом 1961–1991 рр. результативний показник міграційних потоків сільського населення (сальдо міграції) мав від'ємне значення, що означало перевищення кількості вибулих із села над прибулими у сільську місцевість. Міграція мала сталий характер впливу на кількісний і якісний склад сільського населення, його механічний рух. Проте протягом 1961–1991 рр. нами встановлено, що вплив цього фактору на абсолютну чисельність, скорочення сільського населення був неоднаковим. Якщо у 1961–1979 рр. зменшення чисельності сільського населення насамперед зумовлювалося міграційним впливом його в міста, то у 1980–1991 рр. вплив міграційних процесів на чисельність населення села почав зменшуватися, поступаючись впливу депопуляційних процесів. Проте і тут домінуючу роль у виникненні депопуляції сільського населення відіграла воля до міграції. Причиною цього є те, що особливо під час міграції з села вибували особи працездатного віку. Вони становили 80% мігрантів, з них 45–60% у віці 20–40 років [11, 43]. Найбільшу питому вагу мігрантів становили особи жіночої статі. Надмірний вплив сільського населення працездатного та демографічно-активного віку, на наш погляд – основна причина напруги балансу праці, яка склалася в сільському господарстві УРСР, складної демографічної ситуації, пов'язаної із постарінням сільського населення.

Негативний вплив міграції жителів села проявився не лише у деформації статеві-вікової структури сільського населення. З цими процесами безпосередньо пов'язана і депопуляція – перевищення смертності над народжуваністю. Це було спричинено тим, що в сільській місцевості у 1970-х рр. 40%

становили особи пенсійного віку. Разом із людьми передпенсійного віку, які не беруть участь у природному відтворенні населення, цей показник часто перевищував 50%. У результаті різкого постаріння сільського населення виникло таке явище, як депопуляція. Вперше перевищення смертності над народжуваністю серед сільського населення було зафіксовано у селах Вінниччини у 1980 р. Тогоріч на 1000 чоловік кількість народжень становила 11,5, а кількість померлих – 18,0, природний приріст становив 6,5 проміле [14, 28]. У 1989 р. депопуляцією було охоплено 16 областей УРСР, зокрема, Вінницьку та Хмельницьку області. У цьому регіоні показник перевищення смертності над народжуваністю серед сільських жителів був одним із найвищих в Українській РСР. У 1983–1985 рр. у Вінницькій області він становив – 5,8 тис. осіб у рік, у 1986–1988 рр. 4,9 тис. осіб, а за період 1983–1989 рр. – 5,4 тис. осіб; у Хмельницькій області відповідно – 5,5 тис. осіб, 5,4 тис. осіб, в УРСР – 1,1 тис. осіб, 0,9 тис. осіб, 1,0 тис. осіб [10, 51]. Вищі показники від'ємного природного приросту сільського населення у 1983–1988 рр. мали Кіровоградська – 6,1, Полтавська – 6,5, Черкаська – 6,8, Сумська – 8,2, Чернігівська – 9,1 проміле області [10, 51].

У 1990 р. з 1459 сільських населених пунктів Вінницької області у 216 або 14,8%, до загальної не народилася жодна дитина, а у 1142 селах, або 78,3%, кількість померлих перевищила кількість народжених. У Хмельницькій області з 1415 сіл у 189, або 13,4%, не було зафіксовано народження дітей, а у 1034 сільських населених пунктів кількість померлих перевищила кількість народжених, що становило 76,6% до загальної кількості [13, 30]. Отже, міграція спричинила важкі демографічні наслідки для села і мала у 1970 – 1980-ті рр. передусім негативне значення. На відміну від країн з ринковою економікою, де зайнятість у сільськогосподарському виробництві зменшувалася у зв'язку з підвищенням його ефективності, в УРСР цей процес відбувся за рахунок втечі селян, передусім молоді, незадоволених умовами сільськогосподарської праці, відсутністю винагороди за неї, незадовільним станом сільської соціальної інфраструктури, соціально-побутовими відмінностями між містом і селом, відсутністю належного соціального захисту працівників агропромислового комплексу, виробничою безправністю сільських трудівників.

На наш погляд, проблема міграції, стабілізації чисельності сільського населення пов'язана як з докорінним поліпшенням умов життя на селі, праці та відпочинку, забезпечення працевдатних роботою, так і з гідною винагородою за працю. Міграція з села у місто була зумовлена тим, що умови життя і праці практично за всіма параметрами поступалися міським. У розглядуваний період саме ця причина міграції була переважаючою. Зокрема про це йдеться у дописі Валентини Бордак, вміщеному у часописі «Сільські обрії» «Село мені й не снилось». У ньому жінка писала: «Народилася і виросла у сім'ї колгоспників. У нашому невеликому селі Червоний Случ на Теофіпольщині (Хмельницька область) була лише початкова школа, на віддалі два кілометри від оселі. Закінчила чотири класи і пішла до восьмирічки аж за вісім кілометрів. І все пішки. Після восьмирічки було бажання навчатися далі. Тож з трьома подругами

вступила до дев'ятого класу середньої школи. Це вже дванадцять кілометрів від рідного села. Скільки тих кілометрів відміряла? На все життя вистачить. Коли ж закінчила школу у 1975 році батьки радили: «Ідь доно у місто. Здобувай том професію». Я вступала до Кам'янець-Подільського педінституту, прагнула стати сільською вчителькою, але на другому іспиті провалилася. Повернулася до дому зі сльозами на очах. У моєму селі уже тоді молоді не було – усі виїхали до міста. Той чому було не виїжджати. На той час у нашому селі медичний пункт, бібліотеку закрили. До клубу раз на тиждень кіноустановка приїжджала – оце й усе дозволяло, оце й усі розваги. Дороги з покриттям до центральної садиби колгоспу немає. Подумала я, що мене чекає у рідному селі! Коханого не зустріну бо хлопців немає, а якщо зустріну і вийду заміж, то для моїх дітей ні школи, ні магазину, ні медпункту, ні бібліотеки. А робота в колгоспі важка фізично, переважно ручна. Без вихідних і без відпустки. Часто допомагала матері обробляти колгоспне поле і добре зрозуміла, яка то є хліборобська праця. А заробітки мізерні. Фактично весь дохід з власного городу. Пам'ятаю, якщо батько приносив іноді 100 карбованців то було свято у сім'ї. А він же – механізатор, щодня у полі з ранку до смеркання. Ніщо мене не тримало вдома і, не вагаючись, подалася до обласного центру. Вважаю, що мій приклад говорить про те, чому наші села й далі порожнітимуть» [15, 35].

Отже, встановлено, що у другій половині 60 – 80-х рр. XX століття міграція з села набула обвального, тотального, неповоротного характеру. Доведено, що основну масу сільських мігрантів становили молоді і особи працевдатного віку, жіночої і чоловічої статі. Все це негативно вплинуло на ставовікову структуру сільського населення, призвело до його різкого зменшення, постаріння, втрати демовідтворювальних функцій. Саме ця обставина спричинила появу на селі на початку 1980-х рр. у сільських поселеннях спочатку Вінницької, Хмельницької областей такого явища, як депопуляція сільського населення, що стало відтепер головною причиною обезлюднення сіл Вінницької та Хмельницької областей.

1. Богуцький О.А. Демографічна ситуація на селі / О. А. Богуцький // Економіка АПК – 1997. – №11. – С.55.

2. Панченко П.П. Становище українського села (60 – 80-ті роки) / П.П. Панченко // Український історичний журнал. – 1989. – №8. – С.3-14.

3. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 304 с.; Його ж Деформація соціальної сфери сіл Хмельниччини // Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20-80 роки.. Матеріали міжнар. наук. конф. 15-16 вересня 1994. – К.: Інститут історії України НАН України 1998. – С.100-106.

4. Григоренко О.П. Дискримінаційна політика держави стосовно села і міграції сільської молоді в міста 60-80-ті роки / О. П. Григоренко // Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20-80 роки. Матеріали міжнар. наук. конф. 15-16 вересня 1994. – К.: Інститут історії України НАН України 1998. – С.86-95.

5. Тимченко С.М. Соціально-демографічні процеси в українському селі 40-80-х роках XX ст. / С. М. Тимченко, В.М. Кириченко // Наукові праці історичного факультету. – Вип. II. – Дніпропетровськ: М.П. Промінь, 1997. – С.169-177.

6. Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури. (60-80-ті рр. XX ст.) / Г.Г. Кривчик. – Дніпропетровськ:

Вид-во ДНУ, 2001. – 178 с.

7. Падалка С.С. Сільське господарство України в другій половині 60-х рр. XX століття / С.С. Падалка. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – 187 с.
8. Романюк І.М. Українське село у 50-першій половині 60-х рр. XX ст. / І. М. Романюк. – Вінниця: Книга – Вега, 2005. – 205 с.
9. Пасховер Й. Питання використання трудових ресурсів колгоспників / Й. Пасховер // Економіка Радянської України. – 1961. – № 2. – С. 39–46.
10. Шепотько Л. О. Українське село: проблеми і перспективи / Л. А. Шепотько, І. В. Прокопа, Д. Ф. Крисанов. – К.: Урожай, 1991. – 240 с.
11. Шепотько Л. А. Человек в аграрной сфере / Л. А. Шепотько, И. В. Прокопа, Д. Ф. Крисанов. – К.: Наукова думка, 1991. – 284 с.
12. Вдовиченко М. Х. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки / М. Х. Вдовиченко, К. І. Якуба, М. К. Орлатий. – К.: Урожай, 1993. – 216 с.
13. Соціальна сфера села України (науково аналітична розробка). – К.: Без видання, 1992. – 200 с.
14. Державний архів Вінницької області. – Ф. 2355. – Оп. 50. – Спр. 19. Соціальное развитие и образ жизни населения Винницкой области за 1979 – 1989 гг., 70 арк.
15. Бордак В. Село мені й не сниться / Валентина Бордак // Сільські обрії. – 1989. – № 1. – С. 35.

О.М. Скрипник

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ІНТЕНСИВНОЇ РОЗБУДОВИ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В СРСР НАПРИКІНЦІ 1950-Х – ПОЧАТКУ 1960-Х РР.

Визначено основні соціально-економічні причини початку інтенсивної розбудови хімічної промисловості в СРСР. З'ясовано політичну ситуацію в країні, яка сприяла проголошенню курсу всебічної хімізації народного господарства. Охарактеризовано економічну ситуацію в СРСР наприкінці 1950-х рр. Проаналізовано державну політику радянського уряду щодо розвитку хімічної промисловості в СРСР. На основі архівних матеріалів розкрито процес здійснення великої програми будівництва і реконструкції підприємств хімічної промисловості в країні.

Ключові слова: СРСР, хімічна промисловість, М.С. Хрущов, народне господарство.

In this article to located socio-economic reasons of beginning of intensive development of chemical industry are certain in the USSR. It is found out a political situation in a country, which assisted proclamation of course of comprehensive himizatsion of national economy, is found out. An economic situation is described in the USSR at the end of 1950-this analyzing the public policy of soviet government in relation to development of chemical industry in USSR. On the basis of the archived materials the process of realization of the large program of building of enterprises of chemical industry opens up in a country.

Key words: the USSR, chemical industry, M.S.Khrushchev, national economy.

П'ятдесяті роки XX століття вважаються найуспішнішим періодом в розвитку радянської економіки як з погляду зростання темпів економічного розвитку, так і загальної ефективності суспільного виробництва. Середньорічні темпи економічного зростання в 1950-ті рр. – 6,6 % – були безпрецедентними за всю історію СРСР. І відтоді розпочалася грандіозна розбудова хімічної промисловості. Потенціал хімічної промисловості Росії, а також

України сформувався здебільшого завдяки розвитку централізованої планової економіки в минулому найсильнішій на континенті геополітичній державі.

Історики робили спроби дослідити політику радянського уряду щодо розвитку хімічної промисловості в СРСР, зокрема Г. Уваров О. Несторенко, П. Ємельянов та інші. Однак багато аспектів залишилися поза увагою і потребують подальшої розробки. Метою нашого дослідження є з'ясування основних соціально-економічних та політичних причин початку розбудови хімічної промисловості в СРСР наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. Об'єктом дослідження є розвиток хімічної промисловості СРСР наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. Предметом цього дослідження є основні соціально-економічні та політичні причини інтенсивної розбудови хімічної промисловості СРСР наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр.

На початок 1950-х рр. відбудовний період у СРСР в основному завершився. За ці роки було створено достатній інвестиційний та виробничий потенціал, який дозволив у подальшому забезпечити високі темпи економічного зростання. Завдяки цьому радянська економіка особливо успішно розвивалася в другій половині 1950-х рр.: у цей період підвищилася ефективність використання основних виробничих фондів в промисловості та будівництві, постійно зростала продуктивність праці у провідних галузях народного господарства. Підвищення ефективності виробництва сприяло значному зростанню внутрішньогосподарських накопичень, за рахунок чого стало можливим більш повноцінно фінансувати невиробничу сферу.

За цих умов вже з кінця післявоєнного відбудовного періоду підвищився інтерес держави до розвитку хімічної галузі народного господарства. Зазначимо, що масштабна розбудова та паралельна реорганізація виробництва хімічної продукції відбувалася в СРСР за прикладом західних країн. Вона зумовлювалася потребами економіки, що динамічно розвивалася: зростанням машинобудування, будівництва, сільського господарства, легкої промисловості та багатьох інших галузей.

У роки довоєнних п'ятирічок хімічній промисловості не надавалося першочергового значення. Лише в п'ятдесятих роках, коли стало очевидним значне відставання радянської хімічної промисловості від провідних країн, за цю галузь взялися всерйоз. Розпочалася масштабна програма заміни харчової сировини (картопля, зерно), з якої вироблявся технічний спирт, та рослинних жирів, які застосовувалися у промисловості, штучними заміниками, зокрема синтетичними жирами та спиртом із деревини, що дозволяло економити значну кількість продовольчих ресурсів [1, 147]. Було освоєно виробництво нових типів хімічних засобів захисту рослин, нових марок стійких барвників.

Спостерігаючи бурхливе зростання обсягів виробництва синтетичної продукції у всіх індустріально розвинених економіках світу, на початку 1956 р. керівництво Міністерства хімічної промисловості СРСР ініціювало перед керівництвом країни необхідність прискореного розвитку саме цієї галузі хімічної промисловості та необхідність закупівлі з цією метою обладнання для хімічних підприємств у НДР, ФРН та Швейцарії [2, 247].